

A nagy hanyatlás kérdése rövid, európai és magyar perspektívában*

Niall Ferguson

Az ezredforduló óta a világ megkedvelte az ellentétpárokat: emberiség és technológia, közösségek és azok bomlasztói, tervezők és az emberek, kormányok és újítók. Magyarország pedig tökéletes hely arra, hogy ilyen ellentétpárokban gondolkodjunk. A dualista szemléletmód, az egymással ellentétes kérdések szembeállításával nyilvánvalóan a magyar és a budapesti DNS része.

Minden turista hamar felismeri, hogy Budapest voltaképpen két város (Buda és Pest), amelyet híd köt össze. Budapest az a város, amely legalább két vallás megosztottságában élt; ugyanis 1541-től kezdődően több mint 140 év török megszállás alatt állt. Ugyancsak ez az a város, amely 1918-ig egyfajta félfüggetlenséget is megtapasztalhatott az Osztrák–Magyar Monarchia részeként. Ez az a város továbbá, amely a 20. század közepén a fasizmus és a kommunizmus eszméi között fejlődött. Budapest negyedrészeben zsidó volt, egészen addig, amíg a holokauszt 1944-ben le nem sújtott. 1949 és 1989 között pedig kommunista bástyaként szolgált. Ugyanakkor színtere volt 1956-ban a kommunizmus elleni legnagyobb kelet-európai felkelésnek is. Ha Párizsból érkezel ide, azt hiheted, hogy Moszkvában vagy. De ha Moszkvából jössz, azt hiheted, hogy ez már Párizs. Ezek voltak Ligeti Sándor György avangárd zeneszerző szavai.

Jelenleg Budapest még mindig tudathasadásos állapotot tükröz. Egyszerre van valahogy függő helyzetben, és kétszeresen is elkötelezve a Nyugat és a Kelet között. Ma már része az Európai Uniónak, amelyben azonban, nagyon úgy tűnik, nem igazán találja meg a helyét. 2015 nyarán számos helyszínen volt Magyarországon és Budapesten zűrzavar, ugyanis koszovói, afgán, szír, pakisztáni és iraki menekültek özönlöttek az országba. Tették ezt azért, hogy a kelet és nyugat közötti kaput jelentő budapesti pályaudvarokon keresztül nyugat felé induljanak. Amikor a nyugat felé induló vonatok leálltak, ezek döntöttek úgy, hogy gyalog teszik meg az osztrák határig tartó távolságot.

---

* Jelen cikk a szerző nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

Niall Ferguson a Harvard Egyetem Laurence A. Tisch díjas professzora és a Hoover Intézet tudományos főmunkatársa. E-mail: nfergus@fas.harvard.edu.

Az esszé A nagy hanyatlás: hogyan sorvadnak el az intézmények és haldokolnak a gazdaságok című holografikus előadás alapján készült, melyet a szerző a budapesti Akvárium Klubban tartott 2015. június 4-én.

Jelen magyar nyelvű esszé a Hitelintézeti Szemle által készített fordítás.

Ezen okok miatt Budapest tökéletesen alkalmas arra, hogy feltegyük a kérdést: mit is jelent Európa a 21. században? Melyek a problémái? Merrefelé halad? Hogyan kell változnie? Nos, szerintem az európai integráció 2015-ben egy befejezetlen folyamat, sőt talán egy befejezhetetlen folyamat. Létezik egy szövetség, az Európai Unió (EU), amelynek középpontjában a Monetáris Unió áll, azonban az EU nem mindegyik országa tagja a monetáris magnak. Az az ország, ahonnan én származom, az Egyesült Királyság, tagja ugyan az Európai Uniónak, de azon országok egyike is egyben, amelyek nem fogadta el az eurót saját valutájának. Részben ennek a félig bent, félig kint állapotnak köszönhetően Nagy-Britannia az az ország, ahol feltehetően már jövőre népszavazás dönthet arról, hogy kilép-e az EU-ból. Tehát azért beszélhetünk egy befejezetlen projektről, mert az EU egyik kulcsfontosságú tagja és egyben az egyik legnagyobb gazdasága fontolgatja annak lehetőségét, hogy az egészből kiszálljon.

Az a tény, hogy a 2011–2013-as válságévek majdnem az euró végét, a Monetáris Unió felbomlását eredményezték, nagyon fontos dologra világított rá. Arra, hogy az Európai Monetáris Unió eredeti tervezetét támadó kritikusoknak – ezek egyike voltam magam is – igazuk volt abban, hogy *alapvető ellentmondás van a monetáris egység és a fiskális decentralizáció között*. 2000-ben Larry Kotlikoff-fal megjelentettünk egy cikket¹ a *Foreign Affairs* című amerikai külpolitikai folyóiratban, amelyben azzal érveltünk, hogy Európa monetáris uniója hanyatlásnak fog indulni. Ez a hanyatlás azért fog vélhetően bekövetkezni, mondtuk, mert fundamentálisan összeegyeztethetetlen létrehozni egy monetáris uniót, miközben a tagállamok hatáskörében marad a fiskális politikájuk alakítása.

Utólag megállapítható, hogy az a feltételezésünk, miszerint a monetáris unió körülbelül tíz évig fog működni, de azután a fiskális egyensúlyhiányok miatt a rendszer szétesik, helyes volt. Látható, hogy ez majdnem be is következett. Az államadósságot illetően fennálló hatalmas egyenlőtlenségek, amelyek egyik végén Görögország áll az összes EU-tagország közül legnagyobb adóssággal, majdnem szétfeszítik a monetáris uniót. 2012-ben azon közgazdászok nagy többsége, akik ebben a témában publikáltak, azt jóskolták, hogy Görögország távozni fog, azaz bekövetkezik az ún. Grexit (Görögország kilépése az euróövezetből) és a monetáris unió nagy valószínűséggel szét fog esni. Ez ugyan nem következett be, de Görögország kilépésének lehetősége még mindig napirenden van, és még mindig bizonytalan, hogy sikerül-e olyan döntést hozni az alapvető görög államháztartási válságról, amely által Görögország bent maradhat a monetáris unióban.

Most a problémára egy sajátos megoldás született, egy költségvetési paktum. Ez a költségvetési paktum pedig lényegében minden, az euróövezetbe tartozó tagállamtól megköveteli, hogy egyre inkább Németországra hasonlítson gazdasági ér-

---

¹ Ferguson, N. – Laurence, K. (1999): *The Degeneration of the EMU. ForeignAffairs. March/April Issue*, pp. 110–121.

telemben, ha más vonatkozásban még nem is. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a tagországok mindegyikének többé-kevésbé kiegyensúlyozott költségvetéssel kell rendelkeznie. Nincs többé lehetőség azokra a hatalmas deficitekre, amelyek különösen a 2008 utáni gazdasági válság időszakát jellemezték. Ha megnézzük a Nemzetközi Valutaalap 2020-ig tartó előrejelzését, azt láthatjuk, hogy 2020-ra csak egyetlen ország lesz az Európai Monetáris Unión belül, nevezetesen Szlovénia, amelynek nagyobb lesz a deficitje, mint a bruttó hazai termék 1,5 százaléka. Hét tagállam pedig egyenesen költségvetési többletet mutat majd. Mindez pedig az első lépés afelé, amit Angela Merkel úgy fogalmazott meg, hogy „Bundesrepublik Europa”, azaz Európai Szövetségi Köztársaság. Egy Európai Unió, amely egyre inkább a Német Szövetségi Köztársaságra hasonlít, legalábbis az államháztartás kezelését illetően. Nincsenek nagy hiányok, és többé-kevésbé tartósan kiegyensúlyozott a költségvetés.

Azonban nem csak ebből a szempontból kezd Európa egyre inkább Németországra hasonlítani. A múltban a tagállamok időnként meglehetősen nagy folyó fizetési mérleg hiánnyal rendelkeztek. Ezek az idők azonban részben annak következtében elmúltak, amit lekicsinylően gyakran csak megszorításként határoznak meg. Ennek pedig az a következménye, hogy egyre kevesebb euróövezetbe tartozó tagállamnak van folyó fizetési mérleg hiánya. Gyakorlatilag, ismét csak az IMF előrejelzései alapján, 2020-ra az euróövezet mindössze három tagállamában lesz a folyó fizetési mérleg deficit, és ezek a deficitek elenyészőek lesznek. Emellett úgy tűnik, hogy minden egyes országnak alacsony, vagy akár negatív inflációval kell rendelkeznie ahhoz, hogy az Európai Szövetségi Köztársasághoz tartozhasson. Idén Ausztria az a tagállam, ahol a legmagasabb lesz az infláció: az IMF szerint csupán 1,1 százalék. Tehát épp, hogy csak 1 százalék felett lesz az árak növekedésének üteme, az euróövezet öt országában pedig jelenleg negatív az infláció, azaz defláció várható.

Ha a költségvetési egyensúlytalansági probléma felszámolásának ilyen gazdasági következményei vannak, akkor az igazi kérdés az, hogy bármilyen megoldás hogyan hat majd a gazdasági növekedésre és a munkahelyteremtésre.

Gazdasági növekedés és munkahelyteremtés pedig akkor következhet be, ha ezt a politikát az Európai Központi Bank „mennyiségi lazítással” (quantitative easing, QE) csillapítja. Mit is jelent ez? Egyes naiv kritikusok szerint ez nem egyéb, mint pénznyomtatás, ez azonban nem egészen igaz, vagy legalábbis egy speciális pénzfajta létrehozását jelenti. Nem azt a pénzt, amit a zsebünkben hordunk vagy a bankban tartunk, hanem azt a pénzt, amit a bankok a számláikon a központi banknál tartanak. Olyan speciális pénzekről, tartalékokról van szó, amelyeket az Európai Központi Bank hoz létre akkor, amikor mennyiségi lazítást alkalmaz. Amikor pedig ezt az új pénzt létrehozza, nem csinál mást, mint eszközöket vásárol, pontosabban kötvényeket, bár más eszközök vásárlása is lehetséges.

Akkor hát mi a mennyiségi lazítás hatása? Az, hogy a már amúgy is alacsony kamatlábakat még lejjebb nyomja. Ennek egyik mellékhatása az, hogy bővíti a központi bank mérlegét. Ez valószínűleg kézenfekvő megoldás, mivel az EKB mérlege szűkül, miközben a Bank of England-é és a Federal Reserve-é növekedett a pénzügyi válságot követően. Amikor az EKB elfogadta a mennyiségi lazítást, akkor lényegében megpróbált felzárkózni, és egy olyan, a hagyományostól eltérő monetáris politikát kezdett alkalmazni, amelyet a fejlett világ nagy központi bankjai már javában gyakoroltak. A mennyiségi lazítás tehát nem az infláció elszabadításáról szól. De vajon nem vezet-e ez a politika a defláció elszabadulásához? Ez a dilemma, úgy tűnik, még nem dőlt el, habár a kilátások, legalábbis ami az általam hivatkozott előrejelzéseket illeti, egészen jók. Az igazi kérdés tehát az, hogy a fiskális megszorítás időszakában a mennyiségi lazítás fog-e növekedést eredményezni. Márpedig az átlag európai számára a növekedés a fontos, mert e nélkül nagyon valószínűtlen, hogy Európa képes lesz megoldani a munkanélküliségnek, különösképpen a fiatalok munkanélküliségének krónikus problémáját. Sőt arra sem lesz képes, hogy felvegye és integrálja a közel-keleti, az észak-afrikai és a dél-ázsiai migránsok százezreit, vagy akár millióit.

Térjünk tehát rá röviden a növekedés témájára. Jelenleg nem kérdés, hogy Európa alulteljesít. Az IMF mostani előrejelzése szerint az EU egésze ebben az évben csak 1,8 százalékkal fog növekedni. Ami azonban még ennél is aggasztóbb, hogy a 2020-ig tartó időszakra sem vár 2 százaléknál magasabb növekedést. Belátható időn belül tehát Európa alacsony fordulatszámra marad. Ez azt is jelenti, hogy a munkanélküliségi ráta, amely az Európai Unió perifériáin rendkívül magas, várhatóan magas is marad. Álljon itt néhány adat ennek alátámasztására: jelenleg a munkanélküliségi ráta a németországi 4,9 százalék és a spanyolországi 23 százalék között mozog.

A munkanélküliségi adatokat alaposan meg kell vizsgálnunk. A fiatalok munkanélkülisége, elsősorban a dél-európai országokban köztudomású. Rendkívüli, ahogyan a fiatalok az álláskereséssel küzdenek. De van valami, ami szintén nagyon fontos, és a nyilvános viták során sokkal kevesebb figyelmet kap. Ez a hazai születésű európaiak és a külföldön születettek munkanélküliségi rátája közötti különbség. Az Egyesült Államokban a külföldön született munkavállalók munkanélkülivé válásának valószínűsége nem lényegesen nagyobb, mint a hazai születésű munkavállalóké. Igaz ez az én hazámra, az Egyesült Királyságra is. Ám, ha a kontinentális Európát nézzük, valami nagyon szembetűnőt vehetünk észre, nevezetesen azt, hogy a külföldön született munkavállalók sokkal nagyobb valószínűséggel, egyes országokban több mint kétszer nagyobb valószínűséggel válnak munkanélkülivé, mint az adott országban születettek. Ez pedig egy hatalmas probléma. Ha egy társadalom nem tud munkavállalási kilátásokat nyújtani a bevándorlóknak, és ez vonatkozik a bevándorlók gyermekeire, sőt még azok gyermekeire is, akkor nagy a valószínűsége annak, hogy

kudarcot vall a modern társadalmak egyik legfontosabb feladatának teljesítésében. Ez az asszimilálás, az újonnan érkezőknek a befogadó országba történő integrálása.

Rakjuk mindezt össze és próbáljuk meg levonni azt a következtetést, hogy vajon mit is jelent ez nagyobb történelmi összefüggésben. Európa ugyan nem stagnál, de egyértelmű, hogy nem is növekszik látványosan. Európa kudarcot vall a munkahelyteremtésben, és különösképpen kudarcot vall a fiatalok és bevándorlók számára történő munkahelyteremtésben.

Ha egy tágabb történelmi perspektívában nézzük ezeket, akkor mindez, legalábbis számomra, azt jelenti, hogy a nagy elmozdulás a Nyugattól a világ többi része felé tovább folytatódik. Ez a legnagyobb gazdasági változás, amelyet a világ az elmúlt ötszáz évben megtapasztalt.

Mit értek ezen? Egy ötszáz évvel ezelőtti világszerte utazás során különösképpen senki nem csodálkozott volna el Nyugat-Európán még akkor sem, ha más nagyobb civilizációkkal való összehasonlítást tesz. Ötszáz évvel ezelőtt nem lett volna nyilvánvaló a világszerte utazó számára, hogy a következő öt évszázad során az életszínvonalat illetően óriási szakadás következik majd be a Nyugat és a világ többi része között. Ötszáz évvel ezelőtt a Ming-kori Kína több szempontból is a világ legfejlettebb civilizációja volt, legalábbis a legnagyobb városok közül néhány itt volt megtalálható. Ha megnézzük Nankinget vagy Pekinget, ezek a városok jóval nagyobbak voltak, mint például Párizs vagy London. Azonban körülbelül az 1500–1600-as évektől kezdődően elkezdődött a nagy elszakadás, amely során az életszínvonal, a kínai és a világ többi részén tapasztalt életszínvonallal összehasonlítva, minden lehetséges módon mérve, drasztikus fejlődésnek indult Nyugat-Európában és azokon a helyeken, ahol a nyugat-európaiak nagy számban telepedtek le. Például Észak-Amerikában. Ez a nagy szétválás a legszembetűnőbb jellemzője a modern történelemnek.

Egy példát szeretnék hozni. 1600 körül nem volt nagy különbség az életszínvonal tekintetében Kelet-Kína és Nyugat-Európa között. Sőt, Kelet-Kína valószínűleg gazdagabb volt az egy főre jutó bruttó hazai termékét illetően, mint Észak-Amerika közvetlenül az európaiak nagy volumenű letelepedése előtt. Mindezt számokban kifejezve: az észak-amerikai egy főre jutó GDP aránya a kínai értékhez képest azonos, azaz egy az egyhez volt. A nagy elszakadás eredményeképpen, az 1970-es évekre, az észak-amerikai egy főre jutó GDP aránya a kínai értékhez képest huszonkettő az egyhez lett. Az átlag amerikai, akkor amikor én tizenéves voltam, több mint húszszor gazdagabb volt az átlag kínainál. Ez volt az igazán nagy szakadás. Mindez pedig nemcsak a gazdaságban mutatkozott meg. A várható élettartam a huszadik század közepére Nyugaton több mint megkétszereződött a világ többi részéhez képest. Más vonatkozásban is a Nyugat uralta a világot a huszadik század elején. Az Európából kiemelkedett nagy birodalmak dominálták a világ geopolitikai térképét. Lehet, hogy

a világ népességének viszonylag kis részét tették ki, de ezek az európai birodalmak irányították a világ többi részén élő emberek jelentős hányadát.

Mára mindez megváltozott. A mi életünk során a nagy elszakadás megállt, és a folyamat megfordult. Az 1970-es évek végének átlag amerikaija még huszonkétszer gazdagabb, mint az átlag kínai. Ma ez az arány csupán négy az egyhez. Huszonkettő az egyhez négy az egyhez helyett, csak az én felnőtt létem éveit alatt. Ráadásul ez a közeledés egy sor más módon is megnyilvánul. A kínai bruttó hazai termék az 1970-es évek végén, amikor a Kínai Népköztársaság elindult a gazdasági reformok útján, az egész világénak csupán nagyon csekély százalékát adta. Elmaradása az EU-val szemben pedig kifejezetten tetemes volt. Azonban jövőre, hacsak ki nem derül az a valószínűtlen forgatókönyv, hogy az előrejelzéseink rosszak, a kínai bruttó hazai termék meg fogja haladni az Európai Unióét. Mindez azt jelenti, hogy nagyobb részt fog kitenni a világ gazdaságából, mint amekkorát az EU ma képvisel.

Hadd villantsam fel röviden, mit is értek Nyugat alatt. Az egykori nagy politikatudós és a Harvard egyetem professzora, Samuel Huntington *A civilizációk összecsapása* című csodálatos könyvében úgy határozta meg a Nyugatot, mint lényegében Nyugat-Európa és azok a földrajzi egységek, ahol a nyugat-európaiak nagy számban telepedtek le. 1950-ben, amikor Huntington épp csak elkezdte tudományos karrierjét, akkor – szerinte – a nyugati emberek a világ népességének körülbelül húsz százalékát, egyötödét tették ki. 2050-re az Egyesült Nemzetek Szervezetének előrejelzése szerint ez az arány lecsökken mindössze tíz százalékra, azaz egytizedre. Ez a világ népességéből a Nyugat által képviselt részesedés megfelelőését jelenti egy évszázad leforgása alatt. Ezek drámai elmozdulások és ezek azt jelentik, hogy az olyan emberek, mint én, fehér észak-európaiak, sokkal kevésbé fontosak és sokkal kisebb hatalommal rendelkeznek a korábbiakhoz képest. Még mindig gazdagabbak, mint a legtöbb ember, és relatív értelemben mi még mindig erősek is vagyunk, de hanyatlunk. Kicsit olyanok vagyunk, mint Tolkien *Gyűrűk urában* a Tündék. A mi időnk lejárt. A mi időnk megannyi értelemben lejárt. A jövő pedig nem a Nyugaté, hanem a világ többi részéé.

A kérdés, amit fel kell tennünk magunknak, hogy mi az igazi mozgatóereje ennek az elmozdulásnak. Miért történik mindez? Azt gondolom, két válasz létezik erre a kérdésre. Az egyik egy jó, míg a másik egy nem annyira jó hír. A jó hír, ahogyan arról a *Civilizáció* című könyvemben is érveltem, hogy a világ többi része lényegében letöltötte a Nyugat kegyetlenül jó alkalmazásait, az ún. „killer apps-eket”. Ezek voltak azok a dolgok, amelyek 1500 után a Nyugatot oly sikeressé tették. Mégis melyek ezek? Nos, például a verseny fogalma mind a gazdasági, mind a politikai életben. Ez egy nagyon is nyugati jelenség, amit nem igazán lehetett volna felfedezni a Ming-kori Kínában. Aztán a tudomány fogalma a 17. és 18. századi tudományos forradalom értelmezésében. Ez is alapvetően egy nyugati projekt volt. Nem voltak például Newtonok az Oszmán Birodalomban.

A harmadik tényező a magántulajdon védelmének eszméjére épülő jogállam. Ez is nyugati innováció volt, amely különösen mélyen gyökerezik a Nyugat angol nyelvű területein. Aztán pedig meg kell említeni a modern orvostudományt. Ez a tudományos forradalomnak azon ága, amelynek segítségével megkétszereződött, majd utána több mint megkétszereződött a várható élettartam. Az ötödik kegyetlenül jó alkalmazás a fogyasztói társadalom, abban az értelemben, hogy mindannyiunk szekrényében rengeteg ruha áll. Mellesleg nincs is túl sok értelme az ipari forradalomnak, ha az emberek nem vásárolnak sok-sok ruhadarabot, mert az ipari forradalom fő eredménye az volt, hogy drasztikusan lecsökkentette az olyan dolgok fajlagos költségét, mint amilyen az ing és az öltöny. Abban az esetben, ha az én keresletem az ingek iránt nem igazán lenne árrugalmas, ha nem vennék egyre többet, ahogyan csökken az áruk, akkor az ipari forradalom nem lett volna sikeres.

Végezetül a hatodik kegyetlenül jó alkalmazás a munkamorál, az a dolog, ami miatt én ma reggel 6 órakor felébredtem, hogy véglegesítsem ezt az esszét. Ha nem rendelkeznek munkamorállal, nem igazán érdekelt volna, rögtönöztem volna valamit, és az bizonyára rosszabb lett volna, mint amilyenre valójában sikerült.

Ezeket a kegyetlenül jó alkalmazásokat körülbelül ötszáz évig a nyugati emberek alakították ki és sajátították ki maguknak, s nem nagyon léteztek a világ többi részén. De a mi időnkben ez megváltozott. Száz évvel ezelőtt csupán csak egy nem-nyugati társadalom volt, amelyik megértette a mi kegyetlenül jó alkalmazásaink fontosságát: Japán. Ez volt az első nem-nyugati társadalom, amelyik letöltött mindent, amit az imént kiemeltem, a verseny fogalmától a gazdasági életben, egészen a munkamorálig. De Japán kivétel volt. A legtöbb nem nyugati társadalom nem tette ezt meg. A többi társadalmak a 20. század nagy részét azzal töltötték, hogy más modelleket próbálgattak. Gondoljunk például arra, amivel Mao elnök próbálkozott Kínában. Rendelkezett ő is kegyetlenül jó alkalmazásokkal, valójában azonban ezek az alkalmazások az emberekkel voltak kegyetlenek, legyilkolták őket, méghozzá milliós nagyságrendben. Csak az 1970-es évek vége felé, Mao halála után, amikor Teng Hsziao-ping került hatalomra, tette meg Kína ezt a lépést. Csak ezt követően kezdte el Kína letölteni a kegyetlenül jó alkalmazásokat, amelyek a nyugati civilizációkat olyan sikeressé tették. És láss csodát, amint ezt megtette, Kína növekedési üteme drasztikusan emelkedni kezdett. Eljött a felvirágzás, és több százmillió embernek sikerült kitörnie a szegénységből.

Tehát egy része annak, amit ma a világban látunk, voltaképpen megkésett elsajátítása azoknak az intézményeknek és eszméknek, amelyek korábban tökéletesen működtek Nyugaton. Ez pedig nagyszerű hír! Ez valódi ok az ünneplésre. Csakis jó hír lehet, hogy egyre több ázsiai és most már afrikai tör ki a szegénységből, és fedezi fel a versenyt, a tudományt, a jogállamot, a modern orvostudományt, a fogyasztói társadalomot és a munkamorál előnyeit. Vegyék elő a pezsgőt, a történelem nagyot változott, mégpedig a mi életünkben. Ez a jó hír.

A rossz hír? Nos, a rossz hír az, hogy bár a világ többi része intézményileg egyre jobban működik, egyre jobb a gondolkodásban, mi itt Nyugaton, úgy tűnik, egyre rosszabb helyzetbe kerülünk. A kegyetlenül jó alkalmazások letölthetőek, és ki is törölhetőek, vagy legalábbis elmaradhat frissítésük egy nyugati társadalom esetében. És ez az a probléma, amely engem jelenleg a legjobban aggaszt. Mi itt Nyugaton, Európában és az Egyesült Államokban is, egy furcsa intézményi hanyatlástól szenvedünk. Térjünk tehát rá röviden a hanyatlás négy elemére.

Az első *generációs hanyatlás* abban az értelemben, hogy szinte minden nyugati államban a politikáink úgy épülnek fel, hogy hatalmas egyensúlyhiányokat hoznak létre a generációk között. Elkerülhetetlen, hogy a jóléti államaink és nyugdíjrendszereink működése, tekintettel a népesség elöregedésére, terheket ne rójon majd a következő generációkra. A demográfiai robbanás idején születettek kilépnek a munkaerőpiacról és hosszú, kellemes nyugdíjas évekre készülnek. Ki fizeti a számlát? A gyermekeik, az unokáik és dédunokáik.

Vegyük például Magyarországot. Jelenleg a magyar népesség közel tíz százaléka tizenöt és huszonnégy éves kor közötti. Ezek az oktatás szempontjából a legkritikusabb évek, ilyenkor számos impulzus éri az egyént és ezek a személyiség kialakulása kapcsán a legfogékonyabb évek. Ilyenkor születnek meg az elmében a legkreatívabb dolgok. Tapasztalatom szerint a húszas évek végétől már csak egyfajta lejtmenet következik. Valójában csupán minden tizedik magyar van abban a mágikus életkorban, amit fiatalságnak nevezünk. Mindeközben a 65 vagy afelettiiek százalékos aránya 17 százalékról talán akár 27 százalékra is növekedhet 2060-ra. Mindez pedig egyáltalán nem a legkirívóbb példa. Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország mindegyike sokkal gyorsabban öregszik. A század közepére ezekben az országokban a 65 vagy afeletti népesség a teljes népesség egyharmadát fogja kitenni; minden harmadik ember nyugdíjas korú vagy annál idősebb lesz. Magyarországon a század végére, az ENSZ előrejelzése szerint, minden tizedik ember 80 vagy afeletti korú lesz. Ez az óriási demográfiai elmozdulás, amelynek gyökerei a termékenység és a halálzási arány szerkezetének változásából erednek, Európát egy öreg és elöregedő társadalommá alakítja. De még mindig olyan jóléti államokban élünk, amelyeket a háború utáni években terveztek viszonylag fiatal társadalmak számára, ahol a lakosság viszonylag nagy arányban dolgozott. Az előttünk álló út kétesélyes: vagy radikálisan átalakítjuk ezeket a rendszereket, vagy a fiatalok fogják a vállukon cipelni az idősek jogosultságainak kifizetéséhez szükséges egyre növekvő adóterheket.

A második mozzanat, amely révén mint társadalom hanyatlunk, az az, hogy a *túlzott szabályozás* gúzsba köti a gazdaságunkat. Ez a jellegzetes tulajdonság nemcsak az Egyesült Államokra, hanem az Európai Unióra is igaz. Valójában olyan bürokratákkal vagyunk tele, akiknek nincs több vágyuk, minthogy hihetetlenül komplikált szabályozásokat alkossanak, és azokat ránk, a többiekre alkalmazzák. Ez az, ami a bürokratákat élteti. Ez a túlzott szabályozás a pénzügyi válságot követően ismét

fellendülőben van. Miért? Mert gyökeret vert az a szerintem téves elmélet, hogy a 2008-as pénzügyi válság a dereguláció miatt következett be. Mivel a dereguláció okozta a válságot, érvelnek a bürokraták, most szükségünk van szabályokra, ráadásul nagyon sok szabályra azért, hogy megakadályozzunk egy újabb válságot. Az ismert bécsi szatíraíró, Karl Kraus egyik híres mondása volt, hogy a pszichoanalízis az a betegség, amely saját gyógymódjának tekinti magát. Nos, ugyanez mondható el a szabályozásról. Ez az a betegség, amely saját gyógymódjának tekinti magát. Minél jobban szabályozzuk a pénzügyi rendszerünket, annál ingatagabbá válik. Pont úgy, ahogyan a komplex rendszerek is jellemzően ingatagabbá válnak, amint egyre összetettebbek lesznek.

Harmadszor, a *jogállam*, aminek elkötelezett támogatója vagyok, kevésbé jó akkor, ha a jogászok államává válik. Ráadásul a szabályozás minden komplexitásával együtt húsosfazék a jogászok számára. Van egy olyan terület, amely jelenleg minden vállalatnál gyorsan bővül az Atlanti-óceán mindkét partján: a „megfelelési osztály”, tele jogi végzettségű emberrel.

Végül negyedszer, azt hiszem, hogy a *civil társadalom intézményeinek a hanyatlását* tapasztaljuk. A civil társadalom alatt az önkéntes nem kormányzati szervezeteket értem, amelyek oly sokat tettek a nyugati civilizációkban, és amelyek jelenleg nagymértékben kiszorulnak az egyre bővülő állami szektor, a mindenható állam ténykedése miatt.

Nem hiszem, hogy túlzás azt állítani, hogy jelenleg egy a nyugati civilizációt lassan végigsöprő válságnak vagyunk a tanúi. Ráadásul az előbbiekben említett belülről jövő fenyegetésen túl, külső veszélyek is jelentkeznek.

A radikális iszlám a mai kor ideológiai járványaként hasonlít azon bolsevizmushoz, amely az előző század ideológiai járványa volt. Megdöbbentő tény, hogy közel négy és fél ezer európai távozott az Európai Unióból, hogy csatlakozhasson az Iszlám Államhoz Irakban és Szíriában. Négy és fél ezer olyan ember van egyelőre, aki azt választja, hogy csatlakozik a kalifátushoz egy olyan hamis és gyilkos kísérlethez, amelynek célja visszaforgatni az idő kerekét Mohamed prófétához.

Vagy vegyük figyelembe a tényt, hogy 2030-ra a muzulmán kisebbség Belgium, Franciaország és Svédország népességének 10%-át, Ausztria népességének 9%-át, Hollandia, Svájc és az Egyesült Királyság népességének 8%-át és Németország és Görögország népességének a 7%-át adja majd.

Számos ellenszert lehet megnevezni a nyugat intézményi hanyatlására. Ezeket korábban már ismertettem. Javítani lehet az állami pénzügyi számvitelt a hatalmas mérlegen kívüli források jelenségének megszüntetésére. Be lehet vezetni egy sor kitévelt a jogalkotásban és a szabályozásban annak érdekében, hogy azok inkább megszűnjenek, mintsem felhalmozódjanak. Meg lehet reformálni a jogrendszert,

egyszerűsíteni a jogszabályokat és a szabályozást. A civil társadalom felpezsdítésére pedig egészen jó ötletnek tűnik, ha új és jobb független iskolákat alapítunk.

Ezek mindegyike sokat segíthet abban, hogy megállítsuk intézményeink hanyatlását. De nem hiszem, hogy az ilyen reformok önmagukban elegendőek ahhoz, hogy megoldják azt az alapvető aránytalanságot vagy aránytalanságokat, amelyeket most tapasztalunk. Azt az aránytalanságot, amely egy előregedett és öregedő Európa és egy fiatal muszlim világ között húzódik. Azt az aránytalanságot, amely egy gazdag Európa és egy szegény muszlim világ között feszül. Azt az aránytalanságot, amely egy kereszténységen túllépett Európa, egy szekularizált, hit nélküli Európa és egy egyre inkább agresszív muszlim világ között áll fenn. Azt az aránytalanságot, amely egy fegyvertelen Európa és egy egyre inkább militarista muszlim világ között tárható fel.

Hosszú történelme során Budapest, ez a nagyszerű város, első kézből tanulta meg, hogy ezek a trendek hová vezethetnek. Budapest önmagában nagy kettősséget képvisel. Emberiség kontra technológia, vagy emberiség plusz technológia? Részei lehetnek-e ezek a kulcsszavak a folyót összekötő hídnak? Összekapcsolódhat az emberiség és a technológia egy egységes városban?

Az előttünk álló olyan kihívásokra, mint a túlfeszített állami pénzügyek, a Földközi tengeren keresztül érkező tömeges migráció által okozott változások a legjobb megoldásokat a technológia adhatja. Abban az esetben azonban, ha nem foglalkozunk azon intézményi hanyatlás kérdésével, amelyről ebben az esszében szóltam, akkor a technológia önmagában nem fog minket megvédeni. A 20. század elején megdöbbentő technikai vívmányok voltak, amelyek sokkal nagyobbak, mint a mostaniak. Vessük össze a Twittert az atombombával. De amit a huszadik század nagy technológiai vívmányai elmulasztottak, az az, hogy nem oltottak be minket a fasizmus és a kommunizmus ellen.

Ez egy nagyon-nagyon fontos tanulság kell, hogy legyen.